

Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud Sogne i det 18. Aarhundrede.

Foredrag ved „Hist. Samf. f. Ribe Amt“s Møde
i Tirslund d. 12. Juli 1903
af Provst **J. Nissen** i Brørup.

FOR en Del Aar siden fandt jeg mellem en stor Bunke dels skrevne, dels trykte, men forøvrigt værdiløse Papirer, der som en Arv fra mine Formænd i Embedet var efterladte paa Præstegaardens Loft, en Bog i meget langt, smalt Format, der viste sig blandt andet at indeholde en Fattigprotokol for Brørup og Lindknud Sogne fra det 18. Aarhundrede. Bogen var uden Bind og medtaget af Tidens Tand og af Musetænder, og nogle af de første Blade var revne af; men hvad der var af den, var dog nogenlunde vel bevaret og Skriften nogenlunde læselig, og der indeholdtes deri en Fortegnelse fra Aar til Aar over henholdsvis Brørup og Lindknud Sognes Udgifter til deres Fattigvæsen i Aarene 1742—1791. Senere fandt jeg i Arkivet i en gammel Tillysningsbog Fortsættelsen deraf for Aarene 1792—1803, da der blev indført en ny Fattigordning, der formodentlig har givet Anledning til nye Protokoller, som dog ikke længere findes ved Embedet. Det er selvfølgelig temmelig tørre Optegnelser; men jeg har tænkt, at der dog maaske kunde være et og andet deri, der kunde drages frem

ved dette historiske Møde og afvindes nogen Interesse. For at det kan ses i sin rette Sammenhæng, bliver jeg dog nødt til i ganske korte Træk at minde om Fattigplejens Udvikling ned igennem Tiderne og særlig ogsaa noget udførligere om den Fattigpleje her i Landet, der blev indført med Kong Frederik den IVs Anordning af 1708, og som var den herskende gennem hele det 18. Aarhundrede¹.

I de første kristne Aarhundreder skete Omsorgen for de fattige og nødlidende kun gennem private og frivillige Gaver. Da saa flere og flere blev kristne, da de store Masser kom ind i Kirken, kunde denne frie Menighedshjælp ikke længere slaa til, og da Kristendommen i det 4. Aarhundrede efter Kristus var bleven Statsreligion, begyndte der ogsaa at komme en organiseret Fattigpleje frem. Der byggedes store Stiftelser, der søgte at raade Bod paa Manglerne ved den private Gæstfrihed, og der indrettedes Fattighuse, Sygehuse, Enkelboliger, Stiftelser for gamle og for forældreløse Børn og meget andet, altsammen i den kristne Kærligheds Tjeneste, hvortil dog efterhaanden ogsaa kom det Bihensyn, at man betragtede Almissen ikke blot som en Frugt af Kærligheden, men tillige som en god Gerning, der havde Betydning for Giveren baade i dette og det andet Liv, Betydning for at vinde Syndsforladelse.

Dette var jo en Tanke og en Betragtning, der i høj Grad blev udviklet gennem den katolske Middelalder. Hvad enten det skete som i den tidlige Middelalder, at man ligefrem ved Kirkens Døre uddelte Brød, Flæsk og Brændsel til de fattige, eller det, som det senere var Tilfældet, blev hele Klostervæsenet, der særlig kom

¹ Væsentlig fortalt efter J. P. Jørgensen: Landsoggenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage.

til at tage sig af Fattigplejen, saa er det den Tanke, som man dengang udtrykte ved at sige, at „Almisser udslette Synder, som Vand slukker Ild,“ der bragte Fart i det hele og gjorde, at de rigeste Gaver strømmede ind til Kirker og Klostre, hvoraf atter en stor Del anvendtes til de fattiges Underhold, ligesom det ogsaa blev en fortjenstlig Sag at antage sig Tiggere og give dem milde Gaver, hvorved Tiggeriet i højeste Grad fremelskedes. Dette gav Anledning til, at Statens Myn-dighed undertiden maatte gribe ind ved forskellige Foranstaltninger for at værne Samfundet mod det overhaandtagende Tiggeri og Løsgængereri; men forøvrigt betragtede Staten i den katolske Tid Fattigvæsenet eller Tiggeriet som sig uvedkommende, det var Kirkens Op-gave først og fremmest at tage sig af denne Sag.

Ved Reformationen kom Kirken til Dels selv ind under Statens Ledelse, og det meste af Kirkens Gods blev Statsejendom. Deraf fulgte, at Staten nu maatte over-tage mange af de Samfundsopgaver, som Kirken hid-til havde røgtet, og dette gjaldt da ikke mindst om Fattigplejen. Der udkom i Tidens Løb mange Anord-ninger og Bestemmelser om den Sag. Opgaven søgte man væsentlig at løse paa to Maader. Den ene var, at medens der i Middelalderen havde været talrige Hel-ligaandshuse, St. Jørgensgaarde og lignende kirkelige Stiftelser, der tog sig af de syge og fattige, som ikke selv kunde gaa omkring og tigge Føden, saa ophævede man nu største Delen af disse og indrettede i Stedet derfor i de større Byer større Hospitaler, de saakaldte „almindelige Hospitaler“, almindelige, fordi de skulde gælde baade for By og Land; til disse blev saa Godset fra de smaa nedlagte Hospitaler henlagt, lige-som ogsaa den Del af det Bispe- og Kirkegods og

Klostergods, som Staten havde inddraget, blev henlagt dertil. Det var jo imidlertid kun en lille Part af Landets syge og fattige, disse almindelige Hospitaler kunde tage sig af, og den anden Maade, hvorpaa Staten søgte at tage sig af Fattigplejen var da den, at der blev indrettet en Slags kommunal Fattigforsørgelse, saaledes som Luther allerede 1520 havde taget Ordet for. I hver By, skriver han, burde der indsættes Fattigforstandere, som nøje kendte alle de fattige, saa de vidste, hvad enhver trængte til. Den katolske Kirke havde „gjort Tiggeriet til en Gudstjeneste“; men der er intet, mener Luther, der i den Grad fremmer Snyderi og Bedrageri, og Tiggeriet bør helt afskaffes. Den kristne skal ikke ved Almisser vinde Guds Kærlighed og sin Sjæls Sælighed; men Kærlighed til Næsten skal være den eneste Bevæggrund til at hjælpe den trængende.

I Overensstemmelse hermed blev der da indsat Fattigforstandere baade i By og paa Land — paa Landet var det ofte Kirkeværgerne, der havde det Hverv tillige at være Fattigforstandere, — og der blev indrettet en „Fattigfolks-Kiste“ til at samle de milde Gaver, som man frivilligt vilde yde; thi altsammen var det jo frivilligt. Det viste sig imidlertid snart, at Gaverne strømmede ikke saa stærkt ind, som man havde ventet, og atter og atter maa det paa Landemoderne gennem Provsterne indskærpes Præsterne at paamine Sognefolket af Prædikestolen gerne at give til de fattige, hvortil Fattigforstanderne da ogsaa bar en Tavle rundt i Kirken. Tiggeriet fra tidligere Tid blev alligevel ved at staa i fuldt Flor, kun søgte man at organisere det noget og skelne mellem værdige og uværdige Tiggere, og det vil navnlig sige mellem Folk, der ikke kunde arbejde, og Folk, der ikke *vilde*. De sidste blev det

aldeles forbudt at betle „her udi Riget“, endog under „deres Livs Straf“. De første blev det derimod tilladt at tigge. Paa Landet skulde Herredsfogden og Sognepræsten have Tilsyn med Tiggerne og give de værdige af dem et Tegn, der gav dem Tilladelse til at tigge i hele Herredet. Men den, der tiggede uden at have Tegn, skulde forvises fra Herredet, og vendte han tilbage, skulde han „stubes“, det vil sige piskes ud af Herredet. I Byerne indsattes Stodderfogder til at holde de uværdige Tiggere fra Døren.

Der udstedtes efterhaanden nye Tiggerforordninger med strenge Straffe mod de uværdige Tiggere; men det hjalp kun lidet. De tiltog i Antal og blev efterhaanden til en sand Landplage. Særlig efter de store Krige i det 17. Aarhundrede, hvorved store Landstrækninger var lagte aldeles øde — ligesom ogsaa mange af de permitterede Soldater slog sig paa Tiggeriet, ogsaa saadanne som kom fra Udlandet — blev Landet oversvømmet af Tiggere, og der maatte nødvendig gøres noget. Frederik IV. udstedte da Forordningen af 24. Septbr. 1708, der blev grundlæggende for Fattigplejens Ordning gennem hele det 18. Aarhundrede, og hvormed der for første Gang indførtes et Slags tvungent kommunalt Fattigvæsen her i Landet. Det blev gjort til Pligt for ethvert Sogn at underholde sine egne fattige, saa at de ikke behøvede at tigge, men hovedsagelig skulde dette dog fremdeles ske ved frivillige Gaver; kun hvor disse ikke var tilstrækkelige, blev det en Tvangssag at træde til. Stiftamtmanden og Biskoppen skulde som en Fattigdirektion have Overtilsynet i Stiftet, og hvert Herred fik sin Inspektion bestaaende af Provsten og Herredsfogden, medens endelig hvert Sogn udgjorde en Kreds, hvor Tilsynet med

de fattige udøvedes af en Sognekomit  bestaaende af Sognepræsten og 3   4 af, som det hedder, „de vigtigste og bedste Sognemænd“, der udnævntes for 3 Aar ad Gangen. I hvert Herred oprettedes en Herredsfattigkasse for at have Midler til Bortførelsen af omstrefende Betlere, og hertil skulde hver Helgaard aarlig give 4 Sk. dansk, en halv Gaard 2 Sk., en Tjenestekarl med fuld Løn 2 Sk. og Husmænd og Tjenestekarle med halv L n hver 1 Sk. I hvert Sogn skulde der være en Fattigb sse, hvortil Proprietærer, Forpagtere o. l. skulde give rede Penge, som især anvendtes til de fattiges Beklædning, medens den egentlige Fattigforsørgelse, der ydedes i Naturalier, paa hvilede Bønderne, „saasom — som det hedder — det var Bonden lettere at give Brød, Mel,  rter og andre  dende Varer, som de avlede af Jorden, end rede Penge.“ Naar ikke Sygdom gjorde det nødvendigt, at den fattige nød sin Forplejning i sit eget Hjem, foregik Forsørgelsen i Regelen paa den Maade, at Gaardmændene efter Omgang modtog de fattige paa Kost 1 eller 2 Dage om Ugen.

Hvorledes denne Forordning kom til at virke her i Sognet, skal jeg nu nærmere oplyse ved nogle Uddrag af den føromtalte Fattigprotokol.

„Anno 1742 d. 28. Febr. efter gjort Indbedelse af Prædikestolen 9 Dage forhen blev Samling sket i Brørupgaard angaaende de fattiges Væsen i Brørup Sogn for at forhøre af de fire Rhodem nd, som ogsaa vare tilstede, navnlig Morten Hansen af Eskelund, Oluf Jørgensen af Gerndrup, Mikkell Jakobsen af Tuesbøl og Povl Pedersen i Brørupgaard, hvad enhver vilde erlægge til de fattige i Sognet, hvorpaa de svarede:

1.

Morten Hansen, at de Mænd i hans Rhode vilde ej give noget, eftersom de ej kunde holde Døren lukket for fremmede fattige. (De) fattige i Brørup Sogn kunde gaa ud at tigge ligesaavel som de andre.

2.

Oluf Jørgensen af Gerndrup svarede ligeledes.

3.

Mikkel Jakobsen af Tuesbøl svarede ligeledes.

4.

Povl Pedersen af Brørupgaard svarede for sin Rhode, at naar de andre Rhoder vilde yde, hvad de havde udlovet, saa vilde hans Rhode ogsaa men fordrede dog derhos, at de maatte blive fri for Overløb af andre Sognes fattige.

(At dette er) forhandlet, bekræfte vi.

Navne.

Anno 1743.

Var efter Advarsel som forhen Sognepræsten Hr. Peder Winding med de 4 Rhode-Mænd forsamlede angaaende de fattiges Væsen, og eftersom de 4 Rhode-mænd svarede Ord til andet, ligesom afvigte Aar indført findes, saa kunde ingen Distribution ske, eftersom intet indkom.

Anno 1744.

Var efter Advarsel af Prædikestolen Sognepræsten Hr. Peder Winding med de ham 4re adjungerede Rhode-Mænd, og som intet hverken var indkommen, mindre at erholde, kunde ingen Uddeling ske.

Saaledes gentager det sig Aar efter Aar indtil 23. Febr. 1750; men 25. Novbr. s. A. er der paany foretaget Forretning angaaende de fattiges Underholdning i Brørup Sogn af Provsten „Velærværdige og højlærde Hr. Niels Jochum Bützow, Sognepræst for Vejen og Læborg Sogne samt Proust udi Malt Herred, tilligemed velædle Seigneur Rasmus Bruun af Ribe“ — den sidste var Amtsforvalter og mødte paa Stiftamtmandens Vegne —, og nu blev der foretaget en ordentlig Fordeling i Henhold til Forordningen af 24. Septbr. 1708. Det viste sig, at der var 5 nødlidende Almissemlemmer i Brørup, nemlig „den ældgamle Christen Tebson og Hustru udi Tirslund“, som der blev tillagt 1 Td. 3 Skpr. Rug og 3 Mark i Penge, ligeledes den ældgamle Mathias Jensen og Hustru af Eskelund, der fik det samme, og den „skrøbelige og vanføre Maren Madsdatter af Tuesbøl“, som der blev tillagt — efter Fordelingen for 1752 — 1 Td. og $1\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 3 Mark i Penge. Det bliver i alt 3 Tdr. 6 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 1 Rdlr. 3 Mark i Penge. I Protokollen er saa indført en udførlig Fortegnelse over, hvad enhver havde at give til Herredskassen - henholdsvis 4, 2 og 1 Skilling som før omtalt, samt hvad enhver frivillig vilde give til den nævnte Ydelse til de 5 sognefattige. Bønderne skulde jo yde Kornet, Folk udenfor Bondestanden Pengene. Af Bønderne yder Brørupgaard, der nu har faaet en ny Ejer, Jochum Christian Christensen, mest, nemlig 1 Skp. 2 Fdk. Rug, medens dog Præsten Peder Winding giver 2 Skpr. og 1 Rdlr. og 2 Mark i Penge. 1 Mark gives af Herreds-Skriver Utrup paa Graven-gaard.

Der tilføjes i Protokollen: „Foranførte Ligning bliver saaledes approberet, saaavidt den kan strække; men

som Sognepræsten velærværdige Hr. Winding haver tilstaaet, at de indbemeldte 5 fattige ere saa nødlidende, at de aldeles intet kan fortjene, saa følger af sig selv, at denne udlovede Almisse er ganske utilstrækkelig for det hele Aar til næstkommende Mikelys [! Mikkels] Dag at regne. Thi har Sognepræsten lovet at gøre videre Overslag o. s. v., og saafremt nogen af Sognemændene da findes modvillige med at tillægge det manglende, maa de vente dem tilbørlig Exekution og Udpantning, saasnart saadan deres Modvillighed for Inspektørerne af Sognepræsten vorder andraget.“

Saaledes gentager det sig nu Aar efter Aar. 1754 er der kun én af de 5 fattige tilbage, nemlig Maren Madsdatter, der nu tillige er bleven blind; men hun faar da nu rigelig 2 Tdr. Rug og nogle Penge, og i 1756, da der endnu kun er den samme, er det steget til 3 Tdr. 2 Skp. 1¹/₂ Fdk. og 4 Rdlr. 12 Sk. i Penge. Aaret efter er der en fattig mere, nemlig Bodild Mathiskone, der eragtedes ligesaa trængende som Maren Madsdatter, saa hun faar ligesaa meget. Bodild Mathiskone er dog død Aaret efter og Maren Madsdatter 1759; men samme Aar er der kommen en nødlidende, vanfør Dreng i Eskelund, som der bliver tillagt 1 Td. 5 Skpr. 3¹/₂ Fdk. Rug og 3 Mark 12 Sk. i Penge. Saa skifter det lidt med 1 og 2 og 3 fattige til 1772, da der er kommen 5; men disse 5 faa dog kun tilsammen 3 Tdr. Rug, og dette staar det paa i de næste 12 Aar, da der bliver lagt 4 Skpr. til. Omkring ved dette Maal holder det sig saa Aarhundredet ud. Endnu 1801, da der er 4 fattige, er det kun 3 Tdr. 6 Skpr. Rug og 6 Skpr. Byg. Derimod er der 1802 kommen 7 fattige, og Udgifterne er steget til 5 Tdr. 5 Skpr. Rug og 6 Skpr. Byg; men det var jo da overkommeligt. Og hermed slutter Protokollen.

Med Hensyn til Lindknud Sogn findes der først en Fordeling for 1752, da Provsten og Stiftamtmanden ligesom i Brørup var skredet ind. Der var da 4 fattige: Adele Christensdatter af Debel, Niels Pedersen og Hustru af Oxlund og Else Mortensdatter i Vittrup, og de faa tilsammen 2 Tdr. 3 Skpr. 3 $\frac{1}{2}$, Fdk. Rug. I Lindknud Sogn er der ingen, der giver mere end 3 Fdk. aarlig. Af disse 4 afgaa de to dog hurtig ved Døden; men de to andre, Adele Christensdatter og Niels Pedersens Enke, leve begge indtil 1772, da de altsaa havde faaet af Sognet i 20 Aar, og forøvrigt havde været de eneste, som Sognet underholdt. Da havde de i en Aarrække faaet hver 1 Td. 2 Skpr. Rug. 1773 er kun den ene af dem tilbage; men hun faar da 1 Td. 4 Skp. Rug, desuden betales hendes Husleje med 1 Rdlr. 4 Mark, „siden hun — som der staar — er saa skrøbelig, at hun ej kan være paafærde“. Det sidste viser jo hen til, at hun hidtil havde kunnet gaa ud dels vel for at tigge lidt selv, dels og navnlig ogsaa for at skaffe sig Tag over Hovedet, saa hun ikke behøvede at have nogen Bolig. Den samme Bemærkning gøres der om hende i 3 Aar, da hun saa formodentlig er død.

Men Aaret efter, 1776, er der kommen 3 fattige: Mette Nielsdatter, Bonde Nielsen og Niels Engelsen, der saa følges ad i 12 Aar til 1788, da Mette Nielsdatter er død. For de to andre, Bonde Nielsen og Niels Engelsen, tages der da en ny Bestemmelse, idet der anføres, at de „begge helst ønskede at faa deres Ophold af Sognet ved at opholde sig hos hver Mand i Omgang daglig“ — eller som det udtrykkes Aaret efter: ved at „fødes og huses i Omgang i Sognet efter den derom ifjor gjorte Ligning“ —, paa det de tillige kunde nyde Husly og Varme, hvilket Sognemændene og tilstod dem,

og lovede tillige at befordre dem fra den ene By i Sognet til den anden.“ Dette er jo noget nyt, som dermed indføres, noget, som var vel kendt andre Steder, men som her i Sognene ikke synes at have været benyttet. Der blev saa affattet en Ligning. Den, der skulde have dem længst, var Poul Christiansen i Houborg, der skulde have vedkommende 7 Dage ad Gangen. I Aaret 1790 bestemmes det, at hvis de begge eller en af dem dør, forinden Omgangen er udløben, skal de, hos hvilke de ej har været, betale forlods til vedkommendes Begravelse 6 Sk. dansk for hver Dag, det tilfaldt dem at have den fattige i Omgang. — Hvis man maaske havde ventet, at nogen af dem snart kunde dø, kom man imidlertid til at vente forgæves; thi Bonde Nielsen og Niels Engelsen blev trolig ved at følges ad og gaa paa Omgang i Sognet Aarhundredet ud, medens der forøvrigt heller ikke kommer andre til. Niels Engelsen er nok død 1800; men endnu 1801 nævnes Bonde Nielsen, „som gaar i Kost omkring i Sognet efter følgende Ligning“. Da han begyndte 1776, kunde han jo 1801 holde 25 Aars Jubilæum. I dette Tidsrum havde der været 5 forskellige Præster i Brørup-Lindknud. Aaret før er der dog kommen en ny fattig til, der ikke forsørges paa Omgang, men faar 1 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Rug. Og de samme to fattige findes ogsaa i Lindknud Sogn 1802, med hvilket Aar Protokollen slutter.

— — —

Det var, som det fremgaar af det anførte, ikke store Udgifter, man havde til Fattigvæsenet i det 18. Aarh. her i Sognene. Selv om der ogsaa er givet en Del privat ved Dørene, blev det hele dog kun lidet; men Levevilkaarene var jo ogsaa ringere og fattigere end nu om Dage. Til Sammenligning skal jeg anføre, at Ud-

gifterne til Fattigvæsenet her i Kommunen i de sidste 6 Aar har været 4098,23 Kr., ja sidste Aar 1902 endog 5366,90 Kr. Heri er dog indesluttet 630,21 Kr. til Medicin og Lægehjælp. Regner man dette Beløb fra, bliver der jo ca. 4700 Kr. tilbage til en egentlig Fattigforsørgelse, og for dette Beløb har der været 36 under offentlig Forsørgelse (foruden dem paa Fattiggaarden, som dog ikke er saa ret mange). Det sidste Tal er ganske interessant. Man husker, at der var 9 fattige i Brørup-Lindknud i 1802, og akkurat 100 Aar efter er dette steget til rigelig 36, altsaa godt 4 Gange saa mange. Men i disse 100 Aar er Befolkningen i Kommunen ogsaa omtrent firedoblet. 1801 var der i Brørup Sogn 439 Mennesker, 1901 1632. For Lindknud har jeg ikke nu Tallene ved Haanden, men husker jeg ikke meget fejl, vil Forholdet omtrent være det samme. Det vil altsaa sige, at procentvis er Antallet af fattige under offentlig Forsørgelse egentlig ikke forøget synderlig i disse 100 Aar; derimod er Understøttelsen altsaa steget fra ca. 7 Tdr. Rug og 6 Skpr. Byg og 1 Mand paa Omgang i 1802 for 9 Mand til 4700 Kr. i 1902 for 36. Jeg vil ikke komme nærmere ind paa at drage Slutninger deraf; men jeg vil dog slutte med at gøre opmærksom paa, at i de nye Kirkelove er der jo aabnet en lille Adgang til at faa en frivillig kirkelig Fattigpleje, en Menighedspleje, noget mere frem. Det er mit Haab, om dette ikke paa de Steder, hvor der er en vaagen kirkelig Sans og kirkeligt Liv, skulde efterhaanden kunne udvikle sig til noget betydeligere, end Tilfældet har været nu i en Aarrække, og derved blive en Lettelse ogsaa for den tvungne kommunale Fattigforsørgelse, som nok kunde tiltrænges.
